

Tárgyak és képek. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai

- Gáborján Alice: Szűrűjasok. Budapest: Néprajzi Múzeum
Budapest, 1993. 132 p.
- Szacsvay Éva: Üvegeképek. Budapest: Néprajzi Múzeum –
Vízió Művészeti Alkotóközösség, 1996. 103 p.
- Fejér Gábor – Roboz László: Székképek. Budapest: Néprajzi
Múzeum, 1999. 298 p.
- Balogh Jánosné Horváth Terézia: Gyűrűk. Budapest: Néprajzi
Múzeum, 1999. 140 p.

A Néprajzi Múzeum 1993 és 1999 között négy tárgykatalógust jelentetett meg, amelyek egy-egy tárgycsoport tematikus ismertetését tartalmazzák. Bár az eredeti szándék szerint feltehetően sorozatról van szó, ennél több közös jellemzőt a négy kötetről nem nagyon lehet elmondani, mert sem külső megjelenésükben, sem pedig tartalmi megvalósításukban nem sikerült igazán sok egységességre való törekvést felfedezni.*

Mindenképpen örülnünk kell annak, hogy – egy szinte elfeledett hagyományt feltámasztva s meglévő hiányt pótolva – a Néprajzi Múzeum munkatársai vállalkoztak különböző tárgycsoportok katalogizált formában történő ismertetésére, hiszen így a szakemberek és az érdeklődő nagyközönség egyaránt részletesen és alaposan megismerhetnek bizonyos tárgyegyütteseket. Talán nem ártott volna azonban ezt az alkalmat felhasználni arra, hogy mindez végiggondolt, egyeztetett formában és tartalomban valósulhasson meg.

Az első kötetben egy szerkesztői bevezető megfogalmazhatta volna a sorozat célját és a megvalósítás módját. Ezzel talán választ kaphattunk volna több felmerülő kérdésre is. Nevezetesen: miért éppen ezek a tárgycsoportok kerültek/kerülnek ismertetésre? Vannak-e ebben valamiféle koncepció, vagy csupán az egyes munkatársak érdeklődési területének felelnek meg az egyes katalógusok? Esetleg megvalósult kiállításokhoz kapcsolódnak? (Néhány esetben feltehetőleg erről van szó, csak éppen a megjelent katalógusból erre vonatkozóan nem kapunk tájékoztatást.)

Mindezek hiányában az eredmény négy – koncepciójában, felfogásában, tartalmi és formai megvalósulásában – egymástól alapvetően eltérő kötet, amelyek önmagukban

természetesen egyfelől jelentős szakmai, muzeológiai teljesítmények, másfelől többé-kevésbé jól használható katalógusok.

Mielőtt az egyes kötetek ismertetésébe, illetve egymással való összevetésébe fognék, mindenképpen szólni kell néhány szót – a teljesség igénye nélkül – az előzményekről. A katalógizálás, a tárgyak rendszerezése minden muzeológiai munka fontos összetevője. A Néprajzi Múzeum megalakulása óta, sőt még az önállósodást megelőzően is különböző kísérletek történtek bizonyos tárgycsoportok katalógusszerű bemutatására. Először még a Nemzeti Múzeum keretein belül indult el egy önálló kiadványsorozat (*A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményei*, 1–6.), amely nem csak magyar, és nem csak néprajzi tárgycsoportok ismertetését tartalmazta. Ezek között vannak gyűjtőutak jegyzékei, de vannak valódi katalógusnak tekinthető kötetek is (Biró 1899; 1901; Jankó 1900; Viski 1921; Bartucz 1926; Bátky 1928).

A Néprajzi Múzeum különböző tárgytípusairól, gyűjteményrészeiről elszórtan, feltehetően meghatározott koncepció nélkül, később is jelentek meg leírások. Az általam ismert ilyen típusú közlemények közös jellemzője, hogy egyrészt nem ragaszkodnak szigorúan a Néprajzi Múzeum gyűjteményének anyagához, másrészt pedig a bemutatott tárgyakat inkább illusztrációknak szánják egy tárgytípus monografikus ismertetéséhez vagy tipológiai rendszerezéséhez (Kovács 1937; Gönyey 1937; Morvay 1939; Balassa 1949; Szolnoky 1950). Kivételt képez Szolnoky Lajos írása a Néprajzi Múzeum guzsalygyűjteményéről (második részét ugyan nem sikerült megtalálnom), amely „klasszikus” katalógusnak tekinthető, s egy bevezető – a guzsaly használati módjait bemutató – tanulmány után saját maga által kidolgozott szempontok alapján ismerteti a teljes múzeumi anyagot. Ez a világos szerkezetű, átlátható, végiggondolt szempontok alapján dolgozó írás valódi előzménynek tekinthető (Szolnoky 1951).

Vidéki múzeumokban is történtek/történnek kísérletek különböző tárgycsoportok katalógusszerű bemutatására, közöttük is akadnak olyanok, amelyek a múzeumi anyagot háttérnek használják egy-egy tárgycsoport bemutatására (például Gráfik 1988; Cs. Tábori 1981; 1983), és olyanok is, amelyek magát a katalógizálást helyezik előtérbe (például Füzes 1961; 1962; Sáfrány 1975; 1977). Mindenképpen ki kell emelni Solymos Ede feldolgozását, amely a bajai Türr István Múzeum halászati gyűjteményének típuskatalógusa, és egy teljes gyűjtemény típusokba sorolását, az egyes típusok – rajzokkal, fényképekkel kiegészített – részletes ismertetését tartalmazza (Solymos 1974).

Muzeológusokban többször felmerült az igény, hogy megfogalmazzák a katalóguskészítés szerepének fontosságát a muzeológiai munkában. Takács Lajos ebből a szempontból programadónak nevezhető tanulmánya – amely a katalóguskészítés elvi és gyakorlati megfontolásait tartalmazza – nem sok visszhangra talált. Azt írja: „tárgytípusaink gondos elemzése során nemcsak egy sor technológiai kérdésre adhatunk választ, hanem a paraszti üzem belső szerkezetét, árutermelő és árufelvevő fokát is sikerrel próbáljuk meghatározni, még ha e kérdések megoldására a katalóguskészítő munka közel sem olyan alkalmas, mint az egyetlen helyen széles keresztmetszetet adó monografikus kutatás” (Takács 1972: 19–22). Ő – teljes gyűjtemények anyagából kiindulva – felvázol egy katalógizálási rendszert, ahol leglényegesebbnek a típusbeosztást tartja. Kitér a gyakorlati megvalósítás módjára, és egyes gyűjteménycsoportokból vett példákkal illusztrálja is koncepcióját (Takács 1972). Az ezekhez az elvekhez való alkalmazkodást én magam csak Solymos Ede halászati katalógusában találtam meg.

Mindezek alapján joggal tehetjük fel a kérdést: mire és hogyan használhatunk ma egy tárgykatalógust? Arra, hogy egy-egy tárgycsoportot alaposabban megismerhessünk, megtudjuk, hogy egy tárgyféleségből hány darab található a múzeumban, és hogy ezek milyen területekről származnak? Esetleg arra, hogy szép képekben gyönyörködhesünk a bemutatott tárgyakról? Vagy netán arra, hogy típusokba, altípusokba rendezve megismerhessük egy-egy tárgytípus formai változatait? A tárgykatalógus mint műfaj kinek szól: az érdeklődő nagyközönségnek vagy a szakembernek? Egyáltalán a számítógép korában szükség van-e a hagyományos értelemben vett tárgykatalógusokra, hiszen az egy-egy téma iránt érdeklődő néhány kereséssel választ kaphat kérdéseire.

Bár ezek a kérdések messze túlmutatnak a recenzens kompetenciáján, számomra egy tárgykatalógus elsődleges feladata a kiválasztott gyűjtemény vagy tárgycsoport anyagának lehető legteljesebb formában való közreadása, a róla tudható teljes – szöveges és képi – információmennyiség világos, átlátható formában való bemutatása. Mindennek olyan formában kellene megjelennie, hogy elsősorban a szakemberek (természetesen nem kizárva az adott téma iránt érdeklődő „laikusokat” sem) számára megkönnyítse az adott témakörben való tájékozódást.

Minden katalóguskészítés felszínre hozza a gyűjtemények problémáit, egyebek között a gyűjtők sokféleségének következményeit, az anyag adatolásának pontatlanságait és megoldhatatlannak tűnő kérdéseit. Egy katalógus kísérlet lehet mindezek tisztázására, és ezzel hozzájárulhat egy-egy gyűjtemény anyagának pontosításához és teljesebbé tételéhez. Felvetődik a múzeumi gyűjtemények szerkezetének problémája is: melyik tárgynak melyik gyűjteményben van a helye, és miért éppen ott?

A következőkben vizsgáljuk meg közelebbről, hogy a Néprajzi Múzeum megjelent négy katalógusa milyen válaszokat ad ezekre a kérdésekre.

A katalógusok elsőként megjelent darabja, Gáborján Alice munkája a Néprajzi Múzeum szűrűjásait ismerteti. Rövid bevezető tanulmány foglalkozik a szűrűjásnak mint viseleti darabnak a történeti-földrajzi elterjedtségével. A magyar szűrűjások vizsgálata alapvető szempontjának a szabást tekinti, s ennek alapján veszi sorra a ruhadarab egyes elemeit. Ebben a részben példái között a Néprajzi Múzeum anyagából igen kevés darab szerepel. A kötet második része, a tényleges katalógus, amely az „elejtoldás” kategóriáját középpontba állítva rendszerezi a Néprajzi Múzeum szűrűjásait. 97 tárgyat mutat be fekete-fehér fotókkal és szabásmintákkal, a kötet végén 16 darab színes ábra is található. Az egyes daraboknak megismerhetjük a nevét, lelőhelyét, méreteit, valamint az anyagnak és a szabás formájának leírását. Mindez az anyagnak pontos, korrekt és rendkívül szakértő bemutatása, amelyből megismerhetjük a szűrűjások alaki variációit, de a tárgyakról közölt információk sokkal szűkszavúbbak annál, mint amit egy-egy múzeumi tárgyról tudni lehet. Gáborján Alice-nak nem célja, s így kísérletet sem tesz arra, hogy a tárgyak muzeológiai hiányosságaival foglalkozzon. Ebben az esetben tehát egy tárgycsoport kimerítő formai ismertetésével lehetünk gazdagabbak.

Egészen más jellegű feladatra vállalkozott Szacsvey Éva, aki egy formai szempontból nagyjából egységes tárgycsoport, az üvegeképek bemutatását tűzte célul. Ebben az esetben 385 tárgy katalógizálásáról van szó. Magát a katalógust megelőzi egy áttekintés az üvegeképek európai történetéről, valamint a Néprajzi Múzeum üvegeképgyűjteményének bemutatása, amely tartalmazza a gyarapodástörténet leírását, és a tárgyak leírásából ki-nyomozható információkat közöl a különböző üvegeképkészítő műhelyekről, a lelőhelyek-

ről, használatuk módjáról és az ábrázolások tartalmáról. Maga a katalógus – kézenfekvő módon – a képek tartalma alapján rendszerezi az anyagot. A kötetben a képek feliratai a következőket tartalmazzák: az ábrázolások megnevezése, műhely, keletkezési idő, lelőhely, méretek és leltári szám. Az előző katalógushoz képest mindenképpen előrelépés, hogy valamennyi ábra színes. Az előszóból kiderül, hogy számítógép segítségével végezték az adatok feldolgozását. Ennek előnyeit – például különböző mutatók elkészítésével – talán jobban ki lehetett volna használni. Szacsvey Éva a kötet előszavában világosan megfogalmazza, hogy milyen igényeknek kíván megfelelni katalógusával: „Egyrészt forráskiadványként a közép-európai üvegtudomány kutatás különböző vizsgálataihoz szolgáltat adatokat, másrészt hozzájuttatja a magyarországi néprajzkutatókat, művészettörténészeket, muzeológusokat és műgyűjtőket egy olyan áttekinthető, amelyből a legfontosabb ismereteket megszerezhetik.” (7. p.) Ezeknek a céloknak messzemenően megfelel ez a katalógus, amelynek bevezető tanulmánya informatív, katalógusrésze pedig világos és jól áttekinthető.

Talán nem az áttekinthetőség a legnagyobb erénye Balogh Jánosné Horváth Terézia *Gyűrűk* című katalógusának, amely az előző kettőtől megint csak eltérő koncepció alapján készült. Ez az egyetlen olyan kötet, ahol nem egy gyűjteményen belüli tárgycsoport számbavétele történt. A szerző vizsgálatába bevonta valamennyi olyan gyűjteményt, ahol európai gyűrűk találhatók (textil- és viselet-, mesterség-, szokás- és játék-, egyházi, állattartás-pasztorművészet, Európa-gyűjtemény). 223 tárgy került be a katalógusba, amelyben a szerző formai elvek alapján rendszerezte az anyagot. Az egyes tárgyakról ebben a kötetben tudhatunk meg legtöbbet, amely minden esetben tartalmazza a tárgy megnevezését, a készítő/használó nemzetiségét, a tárgy származási helyét, korát, anyagát, a technikát és a méreteket. Ezenkívül minden adat, ami a tárgyról fellelhető volt, szerepel a katalógusban. Az egyes gyűrűkről fekete-fehér fotók vagy rajzok készültek, illetve a kötet végén található 48 darab színes ábra is.

A katalógus első részében Horváth Terézia olyan típusrendszert dolgozott ki, amely a gyűrűk szerkezetén alapul, és valamennyi gyűrű elhelyezhető benne. Ez a rendszer talán nem mindig tölthető meg tartalommal, illetőleg sokszor egyenetlenül (egy-egy csoportba alig tartoznak tárgyak, míg egy másikba a katalógusban lévő gyűrűk jelentős hányada besorolható), de ez minden tipizálási kísérletnek gyenge pontja. A könnyebb áttekinthetőség érdekében hasznosabb lett volna, ha azokról a tárgyakról is készül legalább rajz, amelyek csak a színes ábrák között szerepelnek, mert így a katalógus kezelhetőbb lenne.

A második rész a gyűrűk készítésének körülményeivel foglalkozik, megkülönbözteti az önellátásban, illetőleg az áruterelés valamilyen formájában készült gyűrűket. Ennek a résznek nem igazán világos a katalógussal való kapcsolata, sokkal inkább megállta volna a helyét önálló tanulmány formájában. Terjedelmes fejezet foglalkozik például a bajai ezüstművesek gyűrűivel, amire az előző megállapítás kiemelten is vonatkozik. A harmadik fejezet a gyűrűk használatával foglalkozik, s egyrészt a gyűrűk lehetséges funkcióit, másrészt pedig a viselési módok variációit mutatja be.

Hosszú évek gyűjtő- és kutatómunkájának gyümölcse ez a katalógus, amely rendkívül alapos és körültekintő rendszerezésre és tipizálásra vállalkozik, és az európai gyűrűkről rengeteg információt tartalmaz.

Formájában, a megvalósítás igényességében mindenképpen Fejér Gábor és Roboz László munkája, a *Székképek* viszi el a „pálmát”, amely megjelenésében semmiképpen sem nevezhető szokványosnak. Tartalmában ismét egy új megközelítéssel találkozhatunk. A kötet a Néprajzi Múzeum bútor- és világítóeszköz-gyűjteményében található székekkel foglalkozik. Rövid bevezető tanulmánya első részében áttekinti a gyűjtemény történetét, gyarapodásának elvi és gyakorlati folyamatát, azokat a „szellemi áramlatokat”, amelyek hatással voltak a gyűjtemény fejlődésére, s meghatározták a bekerülő tárgyak típusait és a gyarapodás ütemét. Fejér Gábor rendkívül kritikus elődeinek többségével kapcsolatban, hiányolja a gyűjtemény fejlesztésére vonatkozó egységes koncepciót, de ilyenrel ő maga sem áll elő. A bevezető tanulmány „értékkészletnek” nevezett második része a katalógus rendszerével, illetve a megvalósítás nehézségeivel foglalkozik. Itt vetődik fel egyedül a múzeumi tárgynyilvántartás problémája, a meglévő pontatlanságok és félreértelmezések okozta nehézségek. A szerző a katalógus elkészítése során szembetalálkozott olyan nehézségekkel, mint például a különböző tárgymeghatározások kérdései, a terminológiára, a helyre, a készítőre, az időre vonatkozó következtetések, amelyeket ebben a katalógusban valamilyen formában megpróbált egységesen kezelni. Ezek kapcsán olyan problémákat feszeget, amelyek valójában az egész nyilvántartási rendszer problémái, s például éppen az ilyen katalógusok szempontjainak egységesítésével lehetne ezen a területen továbblépni. A *Székképek* katalógus az 1950 utáni leltárkönyvek szerző által pontosított adatait tartalmazza.

A tanulmányokhoz kapcsolódó, illetőleg az ajánló bibliográfia után grafikonok következnek, amelyek bemutatják a gyarapodás időbeli megoszlását, a gyűjteményben található évszamos székeket a készítés ideje szerint, a székek megoszlását tárgytípusok szerint, a deszkatámlájú és lécvázás székek százalékos arányát, a készítőműhelyek szerinti megoszlást, valamint a festett és faragott székek arányát. Mindezeket különböző mutatók követik, amelyek a közölt szempontok szinte mindegyike alapján (tárgytípusok, készítés helye, készítő neve, használat helye, gyűjtés helye, gyűjtő neve, megszerzés módja) rendszerezik az anyagot.

Ezután következik a 663 tárgyat tartalmazó katalógus, amely a leltári számok sorrendjében, fekete-fehér képekkel illusztrálva mutatja be a Néprajzi Múzeum székeit. A kötet csúcspontját a végén található 68 színes tábla jelenti, ami gyönyörű felvételeket tartalmaz a bemutatott székekről. Talán nem ártott volna megindokolni, hogy mi az oka annak, hogy míg a katalógus a leltári számok sorrendjét követi, addig a színes ábrákat tárgytípusok alapján mutatják be.

Ez a kötet impozáns és formabontó megjelenésén túl kihasználja a számítógépes feldolgozás adta lehetőségeket, kísérletet tesz egyfajta terminológiai pontosításra, bevezető tanulmányából viszont nem sokat tudhatunk meg magukról a székekről.

Önmagában mind a négy kötet értékes, a maga nemében kiváló, színvonalas munka. Jó, hogy megszülettek, jó hogy végre elindult egyfajta katalóguskészítő munka a Néprajzi Múzeumban. Még jobb lenne azonban, ha az egyes katalógusokban több közös vonást lehetne felfedezni, s nem csupán szerzőik egyes témákról való ismeretét és a tárgykatalógusról vallott felfogását tükröznék, hanem – legalább fő vonalaiban egységes – kidolgozott, végiggondolt katalógizálási koncepció alapján születtek volna meg, s az olvasó egységes koncepciójú, szerkesztésű és megvalósítású köteteket forgathatna. Szerencsére a Néprajzi Múzeumban van még néhány bemutatásra váró tárgycsoport...

JEGYZET

* Itt szeretnék köszönetet mondani Gráfik Imrének, aki felhívta a figyelmemet néhány fontos, a témát érintő tanulmányra.

IRODALOM

BALASSA IVÁN

1949 A Néprajzi Múzeum favillagyűjteménye. *Ethnographia* 60(1–4):99–139.

BARTUCZ LAJOS

1926 Honfoglaláskori magyar koponyák. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára.

BÁTKY ZSIGMOND

1928 Pásztor ivópoharak. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

BIRÓ LAJOS

1899 Biró Lajos német-új-guineai (berlinhafeni) néprajzi gyűjtéseinek leíró jegyzéke. Összeáll., bev.: Jankó János. Budapest: Hornyánszky.

1901 Biró Lajos német-új-guineai (Asrolabe-öböl) néprajzi gyűjtéseinek leíró jegyzéke. Összeáll., bev.: Semayer Vilibáld. Budapest: Hornyánszky.

FÜZES ENDRE

1961 A Janus Pannonius Múzeum szaru sótartói. *In* Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1960. 275–322.

1962 A Janus Pannonius Múzeum borotvatartói. *In* Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1961. 139–157.

GÖNYEY SÁNDOR

1937 A Néprajzi Múzeum szigonygyűjteménye. *Néprajzi Értesítő* 29:171–183.

GRÁFIK IMRE

1988 Vas megyei bölcsőtípusok. *Vasi Szemle* 2:170–191.

1992 Új törekvések a magyarországi néprajzi muzeológiában (1988). *In* Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára. Mohay Tamás, szerk. 371–381. Debrecen: Ethnica.

JANKÓ JÁNOS

1900 Magyar típusok. Első sorozat. A Balaton mellékéről. Budapest: Hornyánszky.

KOVÁCS LÁSZLÓ

1937 A Néprajzi Múzeum magyar ekéi. A Néprajzi Múzeum füzetek I. Budapest: Néprajzi Múzeum.

MORVAY PÉTER

1939 A Néprajzi Múzeum jégpatkógyűjteménye. *Néprajzi Értesítő* 31:1–14.

SÁFRÁNY ZSUZSA

1975 A Janus Pannonius Múzeum gyufatartói. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1972–73. 205–222.

1977 Váraljai festett bútorok. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1975–76. 169–173.

SOLYMOS EDE

1974 A bajai Türr István Múzeum halászati gyűjteményének típuskatalógusa. Cumania 2:15–74.

SZOLNOKY LAJOS

1950 A Néprajzi Múzeum sokac guzsalyai. Budapest: Néprajzi Múzeum. /A Néprajzi Múzeum füzetek, 10./

1951 Az Országos Néprajzi Múzeum guzsalygyűjteménye I. /Az Országos Néprajzi Múzeum gyűjteményei, 1./

TÁBORI HAJNALKA, CS.

1981 A Déri Múzeum XVII–XVIII. századi festett asztalos bútorai. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 60:273–280.

1983 A Déri Múzeum néprajzi gyűjteményének tornyos tükrei. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 62:353–379.

TAKÁCS LAJOS

1972 A Néprajzi Múzeum magyar gyűjteményeinek katalógusa. Néprajzi Értesítő 54:19–46.

VISKI KÁROLY

1921 Osztyák himzések. Budapest: Kertész Nyomda.